

จามเทวีวงศ์: ความผสมผสานระหว่าง เรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์และ เรื่องเล่าเชิงพุทธศาสนา

ชนินทร์ ผ่องสวัสดิ์

บทคัดย่อ

จามเทวีวงศ์คือคัมภีร์ทางพุทธศาสนาและจัดเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ประเภทพงศาวดาร ผสมผสานระหว่างเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์และเรื่องเล่าเชิงพุทธศาสนา เช่น พุทธพยากรณ์การเกิดนครใหญ่ในอนาคต ซึ่งต่อมาคือกรุงศรีอยุธยาหรือจังหวัดลำพูนในปัจจุบัน รวมถึงเป็นวรรณกรรมที่เล่าถึงความเป็นมาของกรุงศรีอยุธยา นับตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงสมัยพระเจ้าอาทิตย์ราช พระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในพุทธพยากรณ์ของพระพุทธเจ้า แม้ในคัมภีร์จะยกย่องพระเจ้าอาทิตย์ราช หากก็ให้ความสำคัญต่อบทบาทของพระนางจามเทวีในฐานะปฐมกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาด้วยเช่นกัน โดยสะท้อนด้านการส่งเสริมพุทธศาสนาของกรุงศรีอยุธยาให้รุ่งเรือง สมกับเป็นนครที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์

เรื่องราวการเสด็จยังเมืองโบราณของพระพุทธเจ้าในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มักเป็นที่กล่าวอ้างในตำนานและประวัติความเป็นมาของเมืองโบราณทั้งหลาย แม้ไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาอื่น เช่น อรรถกถา ปกรณวิเสส และฎีกา แต่กลับพบในคัมภีร์พุทธศาสนาที่แต่งหรือรจนาขึ้นบริเวณเมืองโบราณ

การศึกษาจาก*เทววิวงศ์* จึงถ่ายทอดพระศนะของคนสมัยโบราณที่อ้าง การเสด็จประพาสนครของพระพุทธเจ้าเพื่อช่วยส่งเสริมความศักดิ์สิทธิ์ รวมถึง สนับสนุนอำนาจของชนชั้นสูงหรือผู้ปกครองเพื่อให้ชนชั้นล่างหรือผู้ถูกปกครอง ยอมรับ นอกจากนี้ยังแฝงหลักธรรมในพุทธศาสนาไว้ คือ เรื่องการเป็นคนดี เช่น บทบาทของกษัตริย์ในฐานะผู้ปกครอง และบทบาทของประชาชนในฐานะผู้มีความกตัญญูต่อบุพการี รวมทั้งการคบหากัลยาณมิตร ซึ่งอาจเป็นได้ว่าเป็น วัตถุประสงค์หนึ่งของการประพันธ์คัมภีร์นี้ขึ้นมา

***Camadevivamasa*: The Composite of Historical and Buddhist Narratives**

Chanin Phongsawat

Abstract

The *Camadevivamasa* is a Buddhist text and historical document (antecedent types). It is a combination of historical and Buddhist narratives such as Buddha Vyakarana (Forecast of Buddha) predicting the emergence of the city in the future, which becomes the largest city of 'Haribunjaya' or the present-day Lamphun. The *Camadevivamsa* is the text that tells the history of Haribunjaya from the time of the Buddha to King Ardittiyavamsa, who was mentioned in Buddha Vyakarana. Even though King Ardittiyavamsa was much exalted in the story, Queen Camadevi was considered an important figure as she helped promote Buddhism in Haribunjaya.

The Lord Buddha's journey to Southeast Asia was mentioned in some legends of many ancient polities but not in the *Tripitaka* or other Buddhist scriptures e.g. commentaries and sub-commentaries. We encounter such stories only in Buddhist texts composed about ancient polities.

The *Camadevivamasa* reflects the perspectives of people in the ancient time who believed that the Lord Buddha's trip could promote the sanctity of the city and increase the power of the aristocrats. It also incorporates the Buddhist moral lessons of righteousness, especially to realize one's own role: the King should be a good ruler and a person should show gratitude towards parents and be a true friend. This is the purpose of this text.

บทนำ

การศึกษาจาก*เทววิวงศ์*มีข้อสังเกตที่ว่า จาก*เทววิวงศ์* อ่างพุทธพยากรณ์และการเสด็จของพระพุทธเจ้าเป็นการสนับสนุนความเป็นนครศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเรื่องราวเหล่านี้ไม่มีปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่ประพันธ์ขึ้นในอินเดียและลังกา เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณวิเสส และฎีกา เมื่อพิจารณาคัมภีร์นี้อย่างถี่ถ้วนพบว่าสามารถเป็นคัมภีร์ทางศาสนาและเอกสารทางประวัติศาสตร์ เพราะมีเรื่องราวของการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าแล้วทรงพยากรณ์ว่าสถานที่แห่งนี้ในภายภาคหน้าจักเป็นเมือง แล้วยังปรากฏประวัติของบุคคลสำคัญและเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์อย่างพระนางจามเทวี ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงหริภุญไชย และพระเจ้าอาทิตย์ราชา การศึกษาจาก*เทววิวงศ์* ในครั้งนี้เป็นการศึกษาความผสมผสานระหว่างเรื่องเล่าคือเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์และเรื่องเล่าเชิงพุทธศาสนาซึ่งข้อมูลบางส่วนในคัมภีร์นี้ที่อิงกับบุคคลในประวัติศาสตร์ แสดงว่าจาก*เทววิวงศ์* เป็นวรรณกรรมที่อ้างพระพุทธเจ้า หรือนำพระพุทธเจ้ามาสนับสนุนความเป็นนครที่เจริญในภูมิภาคเหนือของไทยในช่วงเวลานั้น

บทความเรื่องนี้ศึกษาจาก*เทววิวงศ์* ในฐานะแหล่งรวมสรรพความรู้ทางประวัติศาสตร์และพุทธศาสนาเชิงเรื่องเล่าอย่างหนึ่ง ถึงแม้ว่าจาก*เทววิวงศ์* จะจัดว่าเป็นคัมภีร์เนื่องจากได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรแล้วก็ตาม แต่ยังคงปรากฏเป็นเรื่องราวของความเชื่อหรือคติชนในพื้นที่นั้น ร่องรอยของเรื่องเล่าที่แฝงอยู่ซึ่งเรื่องเล่าหรือตำนานส่วนมากย่อมเป็นเรื่องที่แต่งเกินความเป็นจริง จาก*เทววิวงศ์* แฝงด้วยเรื่องเกินจริงหลายประการ ยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงเรื่องของจินตนาการและสีสันของการสร้างเรื่อง และแฝงด้วยคลังความรู้จากบรรพชนสู่อนุชน เช่น คำสั่งสอนในเรื่องของการเป็นคนดี (สัตบุรุษ) ซึ่งเป็นเรื่องที่ปรากฏอยู่บ้างในคัมภีร์นี้

ความเป็นมาของจามเทวีวงศ์

จามเทวีวงศ์จัดเป็นเอกสารสำคัญทางประวัติศาสตร์และวรรณกรรม พุทธศาสนาชั้นเอกของไทยเรื่องหนึ่ง การศึกษาคัมภีร์เรื่องนี้ทำให้ทราบถึงความเป็นมาของคัมภีร์ดังนี้

1. วรรณกรรมมุขปาฐะตำนานเมืองหริภุญไชยสู่จามเทวีวงศ์

จามเทวีวงศ์มีเค้ามาจากตำนานพระนางจามเทวีและการสถาปนากรุงหริภุญไชย ในระยะแรกอาจเป็นเพียงวรรณกรรมมุขปาฐะ (oral literature) หรือเรื่องเล่า (narratives) ที่มีการบอกเล่าสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นของชาวลำพูน โดยยังไม่มีการบินทักเป็นตัวอักษร จนกระทั่งเมืองหริภุญไชยหรือจังหวัดลำพูนในปัจจุบันกลายเป็นเมืองขึ้นหรือประเทศราชของเมืองเชียงใหม่ในรัชสมัยของพระยามังรายมหาราชซึ่งตรงกับสมัยสุโขทัย ต่อมาในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชซึ่งช่วงสมัยของพระองค์ตรงกับสมัยอยุธยาจึงเกิดคัมภีร์จามเทวีวงศ์ขึ้น โดยพระโพธิวงศ์เป็นผู้ประพันธ์ด้วยภาษาบาลีจารเป็นอักษรธรรม (อักษรล้านนา) มีทั้งหมด 15 ปรีเฉพ ปัจจุบันมีบางปรีเฉพชำรุดและขาดหายซึ่งหากจะศึกษาจามเทวีวงศ์ให้สมบูรณ์จึงสามารถศึกษาได้จากคัมภีร์หรือวรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนา (Buddhist Lanna literature) ที่แต่งขึ้นในระยะเวลาใกล้เคียงกันและมีข้อมูลสอดคล้องกัน คือคัมภีร์มูลศาสนา และคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2514, น.277-281) ทรงอธิบายเหตุที่จามเทวีวงศ์ประพันธ์ด้วยบาลีว่า ด้วยพุทธศาสนาในล้านนาหรือมณฑลพายัพเป็นลังกาวงศ์ (พุทธศาสนาเถรวาทที่มาจากลังกา) จึงใช้บาลีบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับพุทธศาสนา เนื่องจากบาลีเป็นภาษาศักดิ์สิทธิ์เหมาะสมสำหรับการจดบันทึกเหตุการณ์ทางพุทธศาสนา

เรื่องราวต่าง ๆ ในจามเทวีวงศ์ล้วนบอกเล่าถึงความเชื่อทางศาสนาซึ่งมิได้มีเพียงแค่พุทธศาสนาเท่านั้น แต่มีปรากฏความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เช่น การที่นางเนื่อทรายกินอสุจิที่ปะปนกับมูลของฤษีวาสุเทพเข้าไปแล้วเกิดตั้งท้องและให้กำเนิดทารกชายหญิงคู่หนึ่ง (พระโพธิวงศ์, 2554, น.30) เนื้อหาในส่วนนี้มี

ความคล้ายคลึงกับพระศนะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่เชื่อว่า บุรุษสามารถให้กำเนิดบุตรได้โดยไม่ต้องอาศัยรังไข่ของสตรีถ้าหากมีเชื้อพันธุ์ที่มีพลังสูงส่งจากการบำเพ็ญเพียรตบะ ดังนั้นในวรรณกรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจึงปรากฏตำนานที่ว่า ฤๅษีหลังอสุจิออกมาแล้วกลายเป็นเด็กทารก เช่น ฤๅษีภารทวิษ ในมหากาพย์มหาภารตะที่เห็นนางไม้แล้วเกิดกำหนดจึงหลังอสุจิหยดลงบนนาขาหะกลายเป็นไทรณาจารย์ซึ่งเป็นฤๅษีที่ชำนาญธนูและเป็นพระอาจารย์ของอรชุน (ไอแซค อาคิระ, 2557, น.69)

เรื่องราวเหล่านี้อาจมีได้มีมาตั้งแต่*จามเทวีวงศ์*เป็นเพียงวรรณกรรมมุขปาฐะแต่น่าจะมาปรากฏตอนที่บันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนาแล้ว เพราะบางเรื่องมีความเป็นเทพนิยาย (fairy tale or wonder tale) เกินไป เช่น เด็กชายหญิงที่กำเนิดขึ้นจากรอยเท้าของสัตว์ 4 คู่ เป็นต้น เหตุการณ์นี้ตรงกับความเชื่อในพุทธศาสนาที่มีความเชื่อเรื่องของโอปปาติกะ คือ การเกิดขึ้นด้วยตนเองโดยไม่ต้องอาศัยบิดามารดา ดังเช่น นางอัมพปาลิกาหรือพระอัมพปาลิเถรี ผู้เกิดขึ้นจากโคนต้นมะม่วงในสวนกรุงเวสาลี (บรรจบ บรรณรุจิ, 2539, น.158) เรื่องของโอปปาติกะยังมีความคล้ายคลึงกับคติเรื่องสยมภูในคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ดังปรากฏในมหากาพย์มหาภารตะที่กล่าวถึงการกำเนิดของพระปชาบดี (พระพรหม) ไว้ว่า ตอนแรกทุกสิ่งทุกอย่างมีแต่ความมืดมิดและแล้วสิ่งหนึ่งก็บังเกิดขึ้นคือ ไข่ฟองขนาดมหึมาอันเป็นแหล่งกำเนิดของสรรพสิ่งอันไม่มีวันสิ้นสุด จากนั้นเปลือกไข่ได้แตกออกบังเกิดเป็นพระประชาบดีผู้เป็นเจ้าของแห่งสรรพสัตว์ และทรงให้กำเนิดสิ่งต่างๆ จากพระองค์ เช่น พระมณู พระทักษะ บุตรชายทั้ง 7 พระอัศวินฝ่าแฝด พระอาทิตย์ และพระปิตฤ แล้วจึงให้กำเนิดแผ่นดิน แผ่นดิน อากาศ ท้องฟ้า ทิศต่างๆ ปีฤดูกาล เดือน ปีภักษ์ กลางวันและกลางคืน (กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย, 2541, น.2) จักเห็นว่าพระประชาบดีได้ถือกำเนิดโดยไม่อาศัยพระบิดาและพระมารดา คือ พระองค์ทรงเป็นสยมภูหรือกำเนิดด้วยตนเองเช่นกัน

กล่าวได้ว่าเหตุการณ์บางส่วนในคัมภีร์พุทธศาสนาเรื่องนี้มีความเป็นพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูปะปนอยู่ แต่พุทธศาสนามีความโดดเด่นกว่าส่วนที่กล่าวว่าเป็นศาสนาพราหมณ์-ฮินดูนั้นน่าจะปรากฏขึ้นในช่วงที่พระโพธิ์รังสี

ประพันธ์ก็เนื่องจากจาก *จามเทวีวงศ์* ที่จารด้วยอักษรธรรมล้านนานี้ ประพันธ์ขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชซึ่งมีคติทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้ามาปะปนบ้างแล้ว เช่น คติเทวราชาของล้านนาก็มีอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู หากเนื้อหาบางส่วนสอดคล้องกับ *มหาภารตะ* เช่นนี้ด้วยแสดงว่าผู้ประพันธ์ต้องมีความรู้เกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดูพอสมควร แต่ข้อสงสัยที่ว่า *มหาภารตะ* มีความนิยมในอาณาจักรล้านนาด้วยหรือไม่ ไม่ได้มีหลักฐานรองรับ หรืออาจมีความเป็นไปได้ว่าเนื้อหาในส่วนหนึ่งไปตรงโดยบังเอิญ

สำหรับสิ่งที่น่าสนใจสำหรับ *จามเทวีวงศ์* บาลีอักษรธรรมล้านนา คือ เหตุใด คัมภีร์นี้จึงมีการจารขึ้นในสมัยที่เมืองเชียงใหม่ขึ้นมาเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรล้านนา ผู้ศึกษามองว่าอาจเป็นไปได้ว่า คัมภีร์ *จามเทวีวงศ์* จารขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชนั้นไม่ได้เกี่ยวข้องกับประเด็นทางการเมือง เพราะ *จามเทวีวงศ์* เป็นเรื่องราวตำนานของหริภุญไชยซึ่งเป็นเมืองขึ้นของเมืองเชียงใหม่ในขณะนั้น แสดงว่าผู้ปกครองในสมัยนั้นให้อิสระต่อพระภิกษุผู้สนใจจารตำนานเรื่องเล่าทางพุทธศาสนา และในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชเป็นช่วงที่คัมภีร์พุทธศาสนาและวรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนาประพันธ์มากที่สุด ถือว่าเป็นยุครุ่งเรืองของวรรณกรรมและคัมภีร์พุทธศาสนาล้านนา

2. *จามเทวีวงศ์* ฉบับภาษาไทยสู่ *จามเทวีวงศ์* ฉบับบาลีอักษรธรรมล้านนาของพระโพธิรังสี

สตฺถุณ จังกาจิตต์ (2518, น.118) เสนอข้อมูลที่น่าสนใจเกี่ยวกับการประพันธ์ *จามเทวีวงศ์* ของพระโพธิรังสีว่า พระโพธิรังสีได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นของหนังสือเล่มนี้ว่า “ข้าพเจ้ากำจัดอันตรายทั้งหลายให้พินาศไปแล้ว จึงจักแปลซึ่งคำจารึกให้เป็นไป ณ กาลบัดนี้” และข้อความอีกตอนหนึ่งที่อยู่ถัดไปจากข้อความนี้ว่า

การที่จะกล่าวความตามสำนวนภาษาไทยของนักปราชญ์ทั้งหลาย ผู้กล่าวคำอันจารึกไว้แล้ว ภาษาไทยนั้นก็มีความอันเบามืออยู่ ไม่เป็นภาษาสมควรแก่ชาวเมืองของพระชินสีห์เจ้า ข้าพเจ้าจึงจัดแปลภาษาไทยนั้นขึ้นสู่อักษรโดยพยัญชนะแห่งบาลี ให้เป็นเหตุให้บังเกิดความเลื่อมใสแก่สาธุสัปบุรุษชายหญิงทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น เมื่อข้าพเจ้ากล่าวอยู่ซึ่งตำนานคำจารึกนั้น ขอท่านผู้สาธุสัปบุรุษทั้งหลายจงตั้งใจดับโดยสักกัจฉะเรพ เทอญ

จากข้อความที่สุดฎณ จังกาจิตต์ เสนอมานี้แสดงให้เห็นว่า*จามเทวีวงศ์* มีการแต่งมาก่อนพระโพธิวงศ์ประพันธ์เป็นภาษาบาลีอักษรธรรม และยังเป็นสำนวนภาษาไทยอีกด้วย ชื่อนำสังเกตคือเป็นฉบับที่ใช้ภาษาไทยในการประพันธ์จริงหรือไม่ เพราะวรรณกรรมล้านนาส่วนมากเป็นภาษาเมือง (ภาษาเหนือ) หากเป็นภาษาไทย แสดงว่ามีการนำภาษาของอยุธยาหรืออาณาจักรตอนกลางของไทยไปใช้ในการประพันธ์

เมื่อศึกษา*จามเทวีวงศ์* พบว่ามีคำว่า “ภาษาไทย” หรือ “เทียภาษา” (พระโพธิวงศ์, 2554, น.4) ปรากฏอยู่จริง ซึ่งสุดฎณ จังกาจิตต์ (2518, น.118) เสนอว่า *จามเทวีวงศ์* ฉบับภาษาไทยที่พระโพธิวงศ์แปลเป็นบาลีอักษรธรรมนั้น น่าจะมาจากคัมภีร์หรือวรรณกรรมพุทธศาสนาก่อนหน้านี้คือ “*คัมภีร์มูลศาสนา*” ซึ่งแต่เดิมประพันธ์ด้วยอักษรและภาษาไทยที่เคยใช้ในมณฑลภาคพายัพ หากสรุปตามทรรศนะของสุดฎณ จังกาจิตต์ จักทราบว่ ภาษาไทยในที่นี้คือภาษาล้านนา หรืออาจเป็นภาษาเมือง จากการศึกษา*คัมภีร์มูลศาสนา* เพื่อสืบค้นถึงการใช้ภาษาไทยในการประพันธ์วรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนาพบว่า กรมศิลปากร (2516, คำนำ) กล่าวว่า ตำนานมูลศาสนานี้เป็นพระประวัติศาสนาและการประดิษฐานพุทธศาสนาในแหลมสุวรรณภูมิ ฉบับเดิมเป็นภาษาไทยเหนือ และเขียนด้วยอักษรไทยเหนือ แสดงว่า*คัมภีร์มูลศาสนา* เขียนขึ้นด้วยภาษาล้านนาที่ในปัจจุบันเรียกว่าภาษาไทยเหนือ คือภาษาของคนไทยที่อาศัยในแถบบริเวณภาคเหนือของประเทศไทยนั่นเอง จึงมีความเป็นไปได้ว่า*คัมภีร์จามเทวีวงศ์* อาจแต่งด้วยภาษาไทยเหนือหรือภาษาล้านนามาก่อน

ในการจะสรุปว่า *จามเทวีวงศ์* ฉบับภาษาไทยก่อนที่พระโพธิ์รังสีจักแปลเป็นภาษาบาลีอักษรธรรมล้านนานั้นมีความเป็นข้อเท็จจริงประการใด ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์นายศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันตก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ถึงประเด็นเรื่อง *จามเทวีวงศ์* ฉบับภาษาไทยก่อนที่พระโพธิ์รังสีจักแปลเป็นภาษาบาลีด้วยอักษรธรรมล้านนา ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง (สัมภาษณ์เมื่อ 21 มกราคม 2558) สันนิษฐานว่า เนื่องจากพระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ) และพระญาณวิชิต (สิทธิ โฉจนานนท์) ซึ่งเป็นผู้แปล *จามเทวีวงศ์* ฉบับของพระโพธิ์รังสีมาเป็นภาษาบาลีอักษรไทยและยังแปลคำแปลเป็นร้อยกรองภาษาไทยอีก จากภาษาบาลีในตอนที่ว่า “เทยภาษา” น่าจะมาจากคำว่า “ภาษาไทย” หรือ “ภาษาไต” คือภาษาท้องถิ่นทางภาคเหนือมาแต่เดิม เมื่อต้องทำเป็นภาษาบาลีจึงจำเป็นต้องทำเป็นเสียง “เออย” เมื่อแปลจากภาษาบาลีที่ว่า “เทยภาษา” เป็นคำว่า “ภาษาไทย” คือยังมีเสียง ย หรือตัว ย ติดมาด้วยนั่นเอง หมายความว่า *จามเทวีวงศ์* เคยบันทึกด้วยภาษาไทยหรือไตมาก่อนที่พระโพธิ์รังสีจักแปลเป็นภาษาบาลีและจารด้วยอักษรธรรมล้านนา ซึ่งมีใช้ภาษาไทยที่ใช้เป็นภาษาประจำชาติหรือภาษาทางการอย่างในปัจจุบัน

3. *จามเทวีวงศ์* บาลีอักษรธรรมล้านนาสู่การแปลเป็นภาษาไทยในปัจจุบัน

หลังจากอาณาจักรล้านนากลายเป็นส่วนหนึ่งของกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพมหานคร) ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้กลายเป็นมณฑลหนึ่งของสยามประเทศไทยแล้วแบ่งเป็นจังหวัดต่างๆ ในภูมิภาคส่วนเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน คัมภีร์พุทธศาสนาและวรรณกรรมพุทธศาสนาสำคัญของล้านนารวมทั้ง *จามเทวีวงศ์* น่าจะถูกนำมายังกรุงเทพมหานครและเก็บรักษาไว้ในหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครหรือหอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน เนื่องจากทางกรุงเทพมหานครต้องการทราบข้อมูลที่บันทึกไว้ในคัมภีร์และวรรณกรรมเหล่านี้เพื่อเข้าใจถึงภูมิปัญญาของชาวล้านนา หอพระสมุดวชิรญาณจึงมีนโยบายจัดแปลคัมภีร์และวรรณกรรมล้านนาเหล่านี้

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 หอพระสมุดวชิรญาณมอบหมายให้พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์) และพระญาณวิจิตร (สิทธิ โลงจนวนนท์) แปลคัมภีร์จามเทววงศ์เป็นภาษาไทย แล้วจัดทำเป็นหนังสือครั้งแรก หลังจากนั้นเมื่อเจ้าทิพเนตร อินทวโรรสสุริยวงศ์ สิ้นพระชนม์ลง เจ้าดารารัศมี พระราชชายาในสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงเลือกคัมภีร์จามเทววงศ์ที่แปลเป็นอักษรไทยแล้วตีพิมพ์เป็นหนังสือ แจกในงานพระศพเจ้าทิพเนตร อินทวโรรสสุริยวงศ์พระมเหสีในเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ เจ้านครเชียงใหม่เมื่อพุทธศักราช 2463 (พระโพธิ์รังสี, 2554, น.9)

ต่อมาจามเทววงศ์ได้รับการตีพิมพ์เป็นครั้งที่ 2 ในพุทธศักราช 2473 สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์และสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนอนุรักษ์เชษฐาธิราช ทรงพิมพ์แจกในการกุศลสมโภชพระอัฐิพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา ต่อมาพุทธศักราช 2510 ตีพิมพ์เป็นครั้งที่ 3 เพื่อแจกเป็น หนังสือที่ระลึกในงานฉลองอายุครบ 6 รอบของนางกิมฮ้อ นิมนานเหมินท์ และ ครั้งที่ 4 ตีพิมพ์เป็นภาษาไทยอย่างเดียวเพื่อแจกในงานฉานปณิกศพนายชัช แดงดีเลิศ (สุภาพรณ ณ บางช้าง, 2529, น.331-332)

การตีพิมพ์จามเทววงศ์ในสมัยรัตนโกสินทร์ (ปัจจุบัน) แสดงให้เห็นว่าคัมภีร์จามเทววงศ์ที่แปลเป็นภาษาไทยนั้นกลายเป็นเอกสารสำคัญสำหรับผู้สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาและกรุงศรีอยุธยา ซึ่งถือได้ว่าเป็นอาณาจักรโบราณแรก ในอาณาจักรสุโขทัยมีความเก่าแก่ยิ่งกว่าอาณาจักรล้านนาในสมัยสุโขทัยของพญามังราย มหาราชก่อนที่จะถูกผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา

จามเทววงศ์ในฐานะเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์

จามเทววงศ์มีลักษณะเป็นเอกสารเชิงประวัติศาสตร์ที่เรียกว่า “พงศาวดาร” (Historical record) เรียกได้ว่าเป็นเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์ (Historical narratives) ซึ่งนักคติชนแนวมนุษยศาสตร์ (humanist folklorist) เรียกเรื่องเล่าประเภทนี้ว่า

“saga” คือเรื่องเล่าที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับพงศาวดารส่วนตัว¹ หรือพงศาวดารครอบครัว พงศาวดารท้องถิ่นที่เต็มไปด้วยประวัติศาสตร์บอกเล่าชนวนพิศวง (สุกัญญา สุขฉายา 2556, น.14) ประคอง นิมมานเหมินท์ (2551, น.15) เสนอว่า “saga” จัดเป็นตำนานประเภทหนึ่ง เพราะเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของบุคคลและสถานที่ในท้องถิ่น คือมีความเกี่ยวข้องกับบุคคลในประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองหรือบุคคลสำคัญของท้องถิ่น กล่าวได้ว่า *จามเทวีวงศ์* มีความเป็นเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์ในลักษณะพงศาวดารท้องถิ่นเนื่องจากบริบทของเรื่องเล่าหรือสถานที่ในเรื่องเล่าเป็นพื้นที่ของกรุงศรีอยุธยาหรือจังหวัดลพบุรีในปัจจุบัน เนื้อหาใน *จามเทวีวงศ์* เล่าถึงความเป็นมาของกรุงศรีอยุธยาหรือจังหวัดลพบุรี เรื่องราวของพระนางจามเทวี พระเจ้าอาทิตย์ราช และกษัตริย์ที่ครองกรุงศรีอยุธยา และสังเกตได้ว่าใน *จามเทวีวงศ์* มีฉากแนวอิทธิปาฏิหาริย์ของเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์อยู่ด้วย จึงเรียกได้ว่า *จามเทวีวงศ์* มีความเป็นพงศาวดารท้องถิ่นที่เต็มไปด้วยประวัติศาสตร์บอกเล่าชนวนพิศวงอย่างเข้มข้น

เรื่องราวการสร้างกรุงศรีอยุธยาใน *จามเทวีวงศ์* แม้จักมีความเป็นนิทานท้องถิ่น (saga) หรือเทพนิยาย (fairy tale) เช่น เรื่องของฤๅษีสร้างเมือง คนเกิดขึ้นจากรอยเท้าสัตว์ คนเกิดจากท้องนางแพะที่กินอสุจิของฤๅษี พญากาเผือกอยู่ใฝ่พระบรมสารีริกธาตุตั้งแต่สมัยพุทธกาล เทวดาบันดาลให้น้ำท่วมเมือง เด็กมีพลกำลังสามารถทำสงครามกับผู้ใหญ่ได้ ซึ่งไม่มีทางเป็นไปได้ในโลกแห่งความเป็นจริง แต่หากเราตัดประเด็นเรื่องเล่าหรือตำนานเกินจริงออกและพิจารณาเพียงความเป็นได้ว่า *จามเทวีวงศ์* กำลังจะบอกถึงความเป็นมาของเมืองหนึ่งเท่านั้นว่า เมืองนี้เกิดขึ้นมาได้เช่นใด และมีเหตุการณ์สำคัญอะไรเกิดขึ้นต่อเมืองนี้ เมื่อผู้ศึกษามองเช่นนี้จึงขออภิปรายรายละเอียดข้อเท็จจริงที่ *จามเทวีวงศ์* มีต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านเรื่องเล่าดังนี้

¹ พงศาวดารในที่นี้อาจหมายถึงประวัติความเป็นมาของบุคคลในตำนาน ตระกูล หรือครอบครัวที่มีชื่อเสียงในท้องถิ่น และการอธิบายถึงความเป็นมาของสถานที่ในท้องถิ่น

1. จามเทวีวงศ์: หลักฐานแสดงถึงการนำอารยธรรมภาคกลางสู่ภาคเหนือของประเทศไทย

จามเทวีวงศ์ระบุว่าพระนางจามเทวีเป็นเจ้าของแห่งกรุงละโว้ ฤๅษีวาสุเทพเชิญพระนางขึ้นไปปกครองยังเมืองใหม่ที่ตนสร้าง ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์พบว่าระยะการตั้งกรุงหริภุญไชยตรงกับสมัยทวารวดี ดังนั้นความเชื่อที่ว่าพระนางจามเทวีเป็นละโว้นั้นถูกต้องแล้ว แต่ยังเป็นความเข้าใจผิดที่คนส่วนมากเมื่อได้ยินคำว่า “ละโว้” มักเข้าใจว่าเป็นกรุงละโว้สมัยลพบุรีซึ่งขณะนั้นกรุงละโว้ถูกขอมหรือเขมรปกครอง เนื่องจากสังเกตได้จากสถาปัตยกรรมในจังหวัดลำพูนที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงหริภุญไชยไม่มีปรากฏร่องรอยของศิลปะสมัยลพบุรีเลย สุรัสวดี อ๋องสกุล (2539, น.54-55) เสนอพรรณนาระยะต่อการเสด็จมายังกรุงหริภุญไชยของพระนางจามเทวีไว้อย่างน่าสนใจว่า กรุงหริภุญไชยหรือลำพูนในปัจจุบันนับเป็นการขยายตัวของวัฒนธรรมจากกรุงละโว้หรือลพบุรีในปัจจุบันขึ้นมายังภาคเหนือโดยในขณะนั้นมีเพียงกรุงหริภุญไชยที่ถือว่าเป็นอาณาจักรที่อยู่เหนือสุดของประเทศไทย การที่พระนางจามเทวี เจ้าของแห่งละโว้เสด็จปกครองยังนครใหม่ทางตอนเหนือของกรุงละโว้จึงมีความเป็นไปได้ว่า กรุงหริภุญไชยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรทวารวดีโดยมีกรุงละโว้เป็นศูนย์กลางอำนาจ ต่อมาเมื่อขอมเข้ามามีอิทธิพลในกรุงละโว้จึงทำให้กรุงหริภุญไชยตัดขาดจากส่วนกลางอย่างสิ้นเชิง แล้วพัฒนาศิลปวัฒนธรรมของตนเองซึ่งเรื่องนี้เป็นเรื่องที่มีกล่าวไว้ในจามเทวีวงศ์ ประโยคที่ 13 ว่า สมัยพระเจ้าอาทิตยราชปกครองกรุงหริภุญไชย ทรงแข่งขันสร้างเจดีย์และชุดสระกับเจ้ากรุงละโว้โดยผลัดกันชนะและแพ้ (พระโพธิ์รังสี, 2554, น.256-277) แต่เหตุการณ์สำคัญที่สามารถยืนยันได้ถึงการแยกขาดระหว่างหริภุญไชยและละโว้คือ การทำสงครามระหว่างเจ้ากรุงละโว้และพระเจ้าอาทิตยราช (พระโพธิ์รังสี, 2554, น.278-316) สิ่งที่อารยธรรมทวารวดีมีอิทธิพลต่อภาคเหนือของประเทศไทยจนนำไปสู่การเป็นรากฐานของอารยธรรมล้านนาจนถึงปัจจุบันนั้นก็มิใช่อิทธิพลทางด้านอักษรและพุทธศาสนาเป็นหลักดังหลักฐานที่ศึกษามาดังนี้

จามเทวีวงศ์บรรยายถึงขบวนเสด็จของพระนางจามเทวีว่า “ก็แลพระนางจัมมเทวี (จามเทวี) นั้น ได้เสด็จสู่่นาวาด้วยมหาบวรารทั้งหลายทั้งปวงประมาณ 500 คน แลด้วยพระมหาเถรทั้งหลายผู้ทรงไตรปิฎกประมาณ 500 รูป ไปโดยระหว่างทางแม่น้ำฟิงคนที่ มีกำหนด 7 เดือนเป็นประมาณได้ถึงแล้วในเมืองนี้” (พระโพธิวงศ์, 2554, น.91) หากเป็นเช่นนี้จริงก็เชื่อได้ว่า กรุงหริภุญไชยเป็นเมืองที่รองรับพุทธศาสนาโดยแท้จริง ดังทรรศนะของประคอง นิมมานเหมินท์ (2554, น.378-379) เสนอว่าบทบาทสำคัญอย่างหนึ่งของพระนางจามเทวีคือการทำนุบำรุงพุทธศาสนา ด้วยพระนางนิมนต์พระภิกษุผู้ทรงความรู้ในพระไตรปิฎกไปยังกรุงหริภุญไชยในครั้งนั้นเท่ากับเป็นการนำพุทธศาสนามาประดิษฐานยังบริเวณที่กายภาคหน้าจักกลายเป็นอาณาจักรล้านนาและอาณาจักรโบราณใกล้เคียง การเสด็จมาของพระนางจามเทวีมิได้มีเพียงเรื่องของพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังคงความเจริญในทางด้านอื่น เช่น อักษรศาสตร์ ซึ่งต่อมาอักษรที่ชาวหริภุญไชยใช้ก็พัฒนามาเป็นอักษรธรรมล้านนา แล้วยังมีอิทธิพลต่อการจารอักษรของลาว ไทลื้อ ในสิบสองปันนา และไทขิ่นในเชียงตุงด้วย การเกิดขึ้นของอักษรเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการบันทึกความเจริญของมนุษย์ ดังนั้นการเกิดขึ้นของกรุงหริภุญไชยรวมทั้งการนำความเจริญของภาคกลางมาสู่ภาคเหนือแห่งนี้ นับเป็นใบเบิกทางสำหรับการพัฒนาไปสู่ความเป็นอาณาจักรล้านนาที่รุ่งเรืองในกาลเบื้องหน้า

2. จามเทวีวงศ์: หลักฐานแสดงถึงความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนอพยพมาใหม่กับกลุ่มคนพื้นเมืองเดิม

เหตุที่เสนอว่าจามเทวีวงศ์เป็นหลักฐานแสดงถึงความขัดแย้งระหว่างกลุ่มคนอพยพมาใหม่กับกลุ่มคนพื้นเมืองเดิมเนื่องจากพระนางจามเทวีและบริวาร 500 คน รวมทั้งพระภิกษุ 500 รูป เป็นกลุ่มชนที่มาจากอาณาจักรทางภาคกลางคือกรุงละโว้ที่เจริญด้วยวัฒนธรรม ตามความจริงแล้วพื้นที่ที่ฤๅษีดุสิตเทพสร้างกรุงหริภุญไชยหรือในคัมภีร์ว่ากรุงฟิงครุขี้นั้น มีกลุ่มคนอยู่ก่อนหน้านี้นี้แล้วคือ “ชนชาวลัวะ” จามเทวีวงศ์กล่าวถึงสงครามระหว่างกรุงหริภุญไชยและมีลักขรฐ แต่ชนชาวลัวะมีถิ่นฐานอยู่บริเวณเชิงดอยสุเทพหรือเขาอ้อยันเป็นที่สถิตของ

ฤษีวาสูเทพตามที่คัมภีร์ระบุ จึงทำให้ฤษีวาสูเทพถูกมองว่าเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของชนชาวลัวะไปด้วย และ*อวหาร* 25 ซึ่งเป็นคัมภีร์โบราณโบราณอันหนึ่งกล่าวว่า ปู่และย่าและเป็นคนวิญญูณบรรพบุรุษของชาวลัวะ (ปัจจุบันถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่แลร์กษาจังหวัดเชียงใหม่) มีบุตรชายคนหนึ่งซึ่งต่อมาได้บวชเป็นฤษีสถิตยังดอยสุเทพเช่นกัน (สุรัสวดี อ๋องสกุล, 2539, น.53) จึงทำให้มองเห็นได้ว่าฤษีวาสูเทพและบุตรชายปู่และย่าและอาจเป็นคนเดียวกัน แต่ผู้ศึกษามองว่าไม่น่าเป็นไปได้ เพราะ*จามเทวีวงศ์*ไม่ได้กล่าวว่าฤษีวาสูเทพเป็นบุตรชายปู่และย่าและ แต่เป็นกุลบุตรที่เลื่อมใสในพุทธศาสนาแล้วบวชเป็นภิกษุ ต่อมาเกิดเบื่อหน่าย จึงสึกออกมาเป็นครองเรือน แล้วเกิดเบื่อหน่ายทางโลกอีกจึงบวชเป็นฤษีพร้อมด้วยสหายอีก 3 คน (พระโพธิ์รังสี, 2554, น.23-25)

คัมภีร์*จามเทวีวงศ์*ระบุว่าฤษีวาสูเทพได้นำเด็กที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์ทั้ง 4 มาเลี้ยงไว้ และพอเด็กเหล่านี้โตขึ้นก็แต่งงานกันเอง หลังจากนั้นนางเนื้อทรายกินอสุจิที่ฤษีวาสูเทพแล้วให้กำเนิดเด็กชายหญิงคู่หนึ่ง ฤษีวาสูเทพจึงนำมาเลี้ยงไว้จนโตแล้วสร้างเมืองขึ้นในบริเวณใกล้เชิงเขา (สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเขาอ้อยอันเป็นสถิตของฤษีวาสูเทพ) คือ “มิดสังฆนคร” ให้ปกครองแล้วมอบชายหญิง 4 คู่ที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์ให้เป็นบริวาร แล้วชาวเมงคนบุตร (เป็นกลุ่มชนเก่าแก่ที่สุดหากยึดตามคัมภีร์นี้เพราะชนกลุ่มนี้อยู่มานานตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จมายังที่แห่งนี้) ต่อมาเมื่อเจ้าเมืองสิ้นพระชนม์ พระราชโอรสพระองค์โตและพระราชธิดาพระองค์เล็กจึงอภิเษกขึ้นเป็นเจ้าเมืองสืบต่อจากพระราชบิดาแล้วเปลี่ยนชื่อเมืองว่า “บุรีนคร” ส่วนพระราชโอรสอีก 2 พระองค์ของเจ้าเมืองเดิม ฤษีวาสูเทพได้สร้างเมืองให้ครองคนละเมืองในบริเวณใกล้กัน คือเมืองอิทฺฐนคร และรั่มมนคร ต่อมารั่มมนครเกิดน้ำท่วมจมเมืองล่มสลาย เพราะเจ้าเมืองเข้าข้างผู้กระทำผิดที่วาบุตรสามารถทำร้ายมารดาของตนได้จึงทำให้เทวดาไม่พอใจ ต่อมาเมืองอิทฺฐนครล่มสลายด้วยน้ำท่วมจากเทวดาบันดาลเช่นกัน เพราะเจ้าเมืองเข้าข้างผู้กระทำผิดต่อบุพการี (พระโพธิ์รังสี, 2554, น.29-52) หากอิงตามที่คัมภีร์กล่าวมานี้แสดงว่าเหลือเพียงเมืองบุรีนครเท่านั้น จึงเป็นเหตุให้ท่านสร้างเมืองหริภุญไชยขึ้นมาและหาผู้ปกครองที่ทรงธรรมขึ้นมาปกครองเพื่อมิให้เป็นเหมือนกับเมืองอิทฺฐนครและ

เมืองรัมนครที่ต้องล่มสลายเพราะเจ้าเมืองไม่อยู่ในศีลธรรม ดังนั้นมีความเป็นไปได้ว่าชาวลัวะอาจเป็นลูกหลานชาวเมืองบุรินทร์ที่สืบเชื้อสายมาจากฤๅษีวาสุเทพ เพราะชนชาวลัวะอาศัยอยู่บริเวณเชิงดอยสุเทพ (สุรัสวดี อ๋องสกุล, 2539, น.53) ซึ่งตรงกับบุรินทร์หรือมิดสังฆนครที่เป็นที่อยู่บริเวณใกล้เชิงเขาอ้อย แสดงว่าเขาอ้อยที่ฤๅษีวาสุเทพสถิตกับดอยสุเทพที่เป็นที่อยู่ของชาวลัวะนั้นคือที่เดียวกัน

สาเหตุเบื้องหลังความขัดแย้งระหว่างหริภุญไชยและมิลักขรัฐหรือลัวะนั้นพิจารณาได้ว่า ชาวลัวะซึ่งเป็นลูกหลานของฤๅษีวาสุเทพอาจิจจาพระนางจามเทวีที่ฤๅษีวาสุเทพเชิญขึ้นมาปกครองยังเมืองที่ท่านสร้างให้ แต่ในคัมภีร์มิได้บอกรายละเอียดว่า ชาวลัวะหรือชาวมิลักขรัฐเป็นลูกหลานของฤๅษีวาสุเทพหรือเป็นกลุ่มชนเดียวกับชาวเมืองบุรินทร์หรือมิดสังฆนคร สุรัสวดี อ๋องสกุล (2539, น.53) เสนอพรรณษะต่อสงครามระหว่างหริภุญไชยและมิลักขรัฐอย่างสมเหตุสมผลว่า สาเหตุของสงครามคงเกิดจากความไม่พอใจของชาวพื้นเมืองเดิมที่ถูกชนต่างถิ่นซึ่งมีวัฒนธรรมสูงกว่าเข้ามาแทรกแซง

จามเทวีวงศ์ระบุว่า ขุนหลวงมิลักขะพ่ายแพ้ต่อพระราชโอรสทั้งสองของพระนางจามเทวีซึ่งในคัมภีร์บรรยายถึงปาฏิหาริย์ที่มีเทพเจ้าลงมาช่วยเหลือพระราชโอรสทั้งสองในการทำสงครามเสมือนว่าเทวดาเข้าข้างฝ่ายหริภุญไชย ซึ่งเป็นเมืองที่อุปถัมภ์พุทธศาสนา เช่น ฝ่ายเทวดาที่คุ้มครองพระราชโอรสทั้งสองบันดาลไฟเผาเผ่าฝ่ายขุนหลวงมิลักขะ (พระโพธิ์รังสี, 2554, น.116) เป็นต้น หลังจากขุนหลวงมิลักขะพ่ายแพ้ถอยทัพกลับมิลักขรัฐ ได้มอบพระธิดาทั้งสองให้เป็นพระชายาแก่พระราชโอรสทั้งสองของพระนางจามเทวี (พระโพธิ์รังสี, 2554, น.127-129) เนื่องจากในตอนต้นของสงคราม ขุนหลวงมิลักขะเมื่อทราบว่ามีทัพคือเด็กน้อยอายุ 5 ขวบจึงกล่าวดูหมิ่นพระราชโอรสทั้งสองของพระนางว่า เด็กน้อยปากยังไม่สิ้นกลิ่นนํ้านมแล้วยังมีพลน้อยนิด หากจะรบกับธิดาของเรายังมีอาจจะชนะนางได้ (พระโพธิ์รังสี 2554, น.112) ผลสุดท้ายขุนหลวงมิลักขะต้องพ่ายแพ้ต่อพระกุมาร เมื่อพระกุมารทั้ง 2 ระลึกถึงคำพูดของขุนหลวงมิลักขะที่ว่าพระองค์ทั้งสองมีอาจสู้ชนะบุตรของตนได้จึงทูลขอพระมารดาว่าต้องยกทัพไปสู่กับบุตรของขุนหลวงมิลักขะให้รู้ว่าใครจะมีความสามารถยิ่งกว่ากัน พระนางจามเทวี

ทรงอนุญาตแล้วโปรดให้มีการแต่งตั้งทูตไปยังมัลลิกขรัฐเพื่อแจ้งถึงพระประสงค์ของเจ้าชายทั้งสองว่าจะขอรบกับบุตรของขุนหลวงมัลลิกขะ เมื่อเป็นเช่นนั้นขุนหลวงมัลลิกขะจึงมอบบุตรเป็นพระชายาแด่เจ้าชายทั้งสอง จากนั้นพระจามเทวีทรงจัดพิธีพระราชอภิเษกอย่างยิ่งใหญ่ เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นว่าชาวลัวะยอมอยู่ภายใต้อำนาจของทริภุญไชย และการแต่งงานระหว่างทริภุญไชยและมัลลิกขรัฐนี้มันย่อมเป็นการสร้างความสัมพันธ์กับชนผู้มีอำนาจอย่างทริภุญไชยเพื่อให้ชาวลัวะสามารถมีพื้นที่ของตนเองได้สืบต่อไป

จามเทวีวงศ์ในฐานะเรื่องเล่าเชิงพุทธศาสนา

จามเทวีวงศ์มีลักษณะอีกประการคือเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนา (Buddhist literature) คือมีลักษณะเป็นวรรณกรรมที่สะท้อนความเป็นเรื่องเล่าเชิงพุทธศาสนา หรืออย่างที่ประคอง นิมมานเหมินท์ (2551, น.24) เรียกว่า “นิทานศาสนา” (religious tale) ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า นิทานหรือเรื่องเล่าประเภทนี้มักดึงภาพลักษณ์ของพระพุทธเจ้าในพระคัมภีร์มาสร้างเป็นตัวละครเอกของนิทานหรือเรื่องเล่าเชิงศาสนา โดยเฉพาะทางภาคเหนือมีนิทานหรือเรื่องเล่าเชิงศาสนาที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าอยู่หลายเรื่อง อาทิเช่น นิทานเรื่องกาขาว² เป็นต้น (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2551, น.104) ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าจามเทวีวงศ์เป็นเรื่องเล่าเชิงพุทธศาสนา เพราะเนื้อหาของวรรณกรรมพุทธศาสนาเรื่องนี้เป็นเรื่องราวประเด็นในพุทธศาสนา เช่น เกี่ยวข้องกับการเสด็จโปรดสัตว์ของพระพุทธเจ้า การนำพุทธธรรมมาสอดแทรก เหตุการณ์ที่ดึงมาจากพระคัมภีร์ทางพุทธศาสนา เช่น เรื่องโอบาติกะ การเป็นสัตตบุรุษ (คนดี) เป็นต้น

² เป็นนิทานที่ไม่มีเค้ามาจากพระคัมภีร์ทางพุทธศาสนา แต่สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นเพื่ออธิบายความสัมพันธ์ของพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ตามคติของพุทธศาสนาเถรวาท เพราะในนิทานระบุว่าพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ (พระกกุสันโธพุทธเจ้า พระโกนาคมพุทธเจ้า พระกัสสปพุทธเจ้า พระโคตมพุทธเจ้า พระศรีอารยเมตไตรยพุทธเจ้า) เคยกำเนิดร่วมพระชาติเป็นลูกของกาขาวมาก่อน เป็นต้น (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2551, น.104)

จามเทวีวงศ์มีความแตกต่างจากคัมภีร์หรือวรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนาเรื่องอื่นเพราะมีลักษณะรวบรัด คือไม่เกริ่นพุทธประวัติเป็นเรื่องยาวเหมือนคัมภีร์หรือวรรณกรรมอื่น เช่น คัมภีร์มูลศาสนาและคัมภีร์ชินกาลมาลีปกรณ์ คัมภีร์เหล่านี้นิยมเริ่มเกริ่นจากพุทธประวัติแล้วลากเข้าประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับอาณาจักรล้านนานั้น ๆ ที่พบเห็นมากที่สุดคือการเสด็จมาโปรดเวไนยสัตว์ในดินแดนทางภาคเหนือของประเทศไทย อย่างในจามเทวีวงศ์ระบุว่าพระพุทธเจ้าทรงเดินทางมาโปรดพวกเมงคัวนบุตรยังดินแดนนี้ซึ่งต่อมาคือกรุงหริภุญไชยหรือจังหวัดลำพูนในปัจจุบัน เมื่อศึกษาจามเทวีวงศ์ในฐานะวรรณกรรมพุทธศาสนาพบว่า วรรณกรรมพุทธศาสนาเรื่องนี้มีจุดเด่นคือเหตุการณ์การเสด็จและการพยากรณ์ของพระพุทธเจ้า รวมทั้งหลักธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนี้ผ่านตัวละคร

1. เหตุการณ์การเสด็จและการพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าในจามเทวีวงศ์

จามเทวีวงศ์ระบุว่า พระพุทธเจ้าทรงส่งตรวจความเป็นไปของเวไนยสัตว์ทั้งหลายด้วยทิพยญาณ ได้เห็นพวกเมงคัวนบุตรอาศัยอยู่ในป่าอย่างน่าเวทนา พระองค์ตัดสินพระทัยว่าสมควรเดินทางไปโปรดเหล่าเมงคัวนบุตร พระองค์เสด็จจากกรุงพาราณสีสู่ที่อยู่ของพวกเมงคัวนบุตรแล้วทรงแสดงสัปปุริสธรรมและศีล 5 แต่พวกเมงคัวนบุตร หลังพระองค์แสดงธรรมและสอนให้ถือศีล 5 แล้ว พระองค์ทรงเหาะไปยังทิศเหนือโดยมีพวกเมงคัวนบุตรเดินติดตามอยู่เบื้องล่าง พระองค์ทรงลงยังพื้นที่แห่งหนึ่ง พอพระบาทต้องที่พื้นก็บังเกิดแท่นศิลาผุดขึ้น พระองค์ทรงวางบาตรลงบนแท่นศิลาแล้วตรัสพยากรณ์ว่า ที่แห่งนี้เป็นอนาคตจักสถาปนาขึ้นเป็นเมืองใหญ่ และในรัชสมัยของเจ้าผู้ครองนครนามว่า “พระเจ้าอาทิตย์จราช” (พระเจ้าอาทิตย์ราช) พระบรมสารีริกธาตุของพระองค์จักมาปรากฏยังเมืองนี้ (พระโพธิวงศ์, 2554, น.7-19)

เมื่อพิจารณาในเนื้อหาส่วนนี้จักพบว่า การเสด็จมาโปรดสัตว์ของพระพุทธเจ้าในสยามประเทศเป็นพุทธกิจที่ไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎก แสดงว่าพุทธกิจนี้เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นมา เช่นเดียวกับการเสด็จมาลังกาของพระพุทธเจ้า

ในคัมภีร์มหาวงศ์ เป็นต้น เหตุการณ์การเสด็จของพระพุทธเจ้ายังดินแดนนอก
ชมพูทวีปสังเกตได้ว่าล้วนบันทึกไว้ในคัมภีร์พุทธศาสนาที่เขียนในดินแดนนั้น
การเสด็จโปรดสัตว์ของพระพุทธเจ้าในดินแดนนอกชมพูทวีปกลายเป็นเหตุการณ์
หนึ่งที่ถูกนำมาใช้งานเชิงวรรณกรรมในประเทศหรืออาณาจักรที่นับถือพุทธศาสนา
เพื่อส่งเสริมว่าดินแดนของตนมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า แสดงให้เห็นว่าเมื่อนำ
พระพุทธเจ้ามาเกี่ยวข้องจะทำให้ดินแดนหรืออาณาจักรแห่งนั้นมีความสำคัญยิ่งขึ้น
ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงเป็นเสมือนเครื่องมือสำหรับการอ้างว่า ดินแดนหรืออาณาจักร
นี้มีความศักดิ์สิทธิ์หรือสำคัญยิ่งกว่าดินแดนหรืออาณาจักรอื่น คตินี้นิยมใช้ใน
เมืองโบราณของประเทศไทยและประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่นับถือ
พุทธศาสนาเถรวาท ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่าคัมภีร์เหล่านี้รวมทั้งจามเทวีวงศ์เลียนแบบ
การแต่งมาจากคัมภีร์พุทธศาสนาที่กล่าวถึงเหตุการณ์เสด็จโปรดสัตว์ของพระพุทธเจ้า
นอกพระไตรปิฎกที่เก่าแก่ก่อนพุทธศาสนาเถรวาทเผยแผ่ในประเทศไทย คือคัมภีร์
พุทธประวัติ หรือคัมภีร์พุทธศาสนาที่แต่งในลังกา เช่น คัมภีร์มหาวงศ์ (ประคอง
นิมมานเหมินท์, 2542, น.6) เป็นต้น

การพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าพิจารณาได้ว่าเป็นการยืนยันถึงการเกิดขึ้น
ของกรุงทริภูมิไชย แล้วกลายเป็นจริงเมื่อฤๅษีวาสุเทพมาสถาปนากระแสน้ำที่
วางบาตรของพระพุทธเจ้าและรำลึกถึงพุทธพยากรณ์นั้นจึงปรารภนาสร้างเมือง
ตามพุทธพยากรณ์ ท่านเกรงว่าหากได้ผู้ปกครองเมืองไม่ดี เมืองจักล่มสลายเหมือน
เมืองอวิทูรนครและเมืองรัมมนครซึ่งเป็นเมืองที่ท่านสร้างขึ้นเพื่อให้ลูกหลานของ
ท่านปกครองซึ่งเทวดาได้บันดาลให้น้ำท่วมจนเมืองล่มสลายไป ในจามเทวีวงศ์
ระบุว่าฤๅษีวาสุเทพเชิญฤๅษีสุกทนต์ผู้เป็นสหายขึ้นมาจากกรุงละโว้เพื่อช่วยกัน
สร้างเมือง (พระโพธิ์รังสี, 2554, น.53-54) เมื่อสำเร็จแล้วจึงเชิญพระนางจามเทวี
เจ้าหญิงแห่งกรุงละโว้ขึ้นมาปกครอง จามเทวีวงศ์นอกจากจะสะท้อนเรื่องราว
เชิงพุทธศาสนาที่ว่าด้วยเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและหลักธรรมคำสอนแล้ว
สิ่งที่เห็นชัดเจนคือพรรณนาเกี่ยวกับผู้ปกครองซึ่งในจามเทวีวงศ์กล่าวถึงเมืองที่
ล่มสลายเพราะเทวดาบันดาลให้น้ำท่วมเนื่องมาจากผู้ปกครองไม่มีคุณธรรม

พุทธพยากรณ์ใน *จามเทวีวงศ์* ไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎก เมื่อพิจารณาถึงการพยากรณ์ของพระพุทธเจ้ามีอยู่หลายพยากรณ์ เช่น พยากรณ์ว่าผู้นั้นในอนาคตจักตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พยากรณ์ความฝัน พยากรณ์ภพภูมิหน้าของเวไนยสัตว์ เป็นต้น ส่วนการพยากรณ์เมืองไม่มีปรากฏในพระไตรปิฎก สำหรับคัมภีร์ที่ปรากฏคือคัมภีร์ที่แต่งในอาณาจักรโบราณแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าเห็นหงส์ทองสองตัวกำลังเล่นน้ำในสระแล้วพยากรณ์ว่า ที่แห่งนี้เป็นอนาคตจักสถาปนาเป็นเมืองซึ่งต่อมาคือ กรุงเทพมหานคร (คตสมอส, 2544, น.74) เป็นต้น ดังนั้นการแต่งว่าพระพุทธเจ้าพยากรณ์ถึงการกำเนิดเมืองในอนาคตเป็นการแสดงให้เห็นถึงความพยายามของผู้ประพันธ์ที่นำพระพุทธเจ้ามาสนับสนุนเพราะในตำนานหรือวรรณกรรมพุทธศาสนาในอาณาจักรโบราณเหล่านี้หากอ้างพุทธพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าจักถูกกำหนดโดยทันทีว่าต้องเป็นความจริง เพราะพุทธพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าไม่มีความผิดพลาด สังเกตได้ว่าพุทธพยากรณ์ในพระไตรปิฎกและอรรถกถาจะกลายเป็นความจริงเสมอ เช่น พระที่ปึงกรพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่าฤๅษีสุมะจักสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคต ซึ่งต่อมาก็คือพระสมณโคตมพุทธเจ้า หรือ พระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบัน

2. พุทธธรรมใน *จามเทวีวงศ์*

ผู้ประพันธ์ *จามเทวีวงศ์* มีความสามารถในการนำพุทธธรรมมาวางไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ ของวรรณกรรมเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดีเหมาะสม เพราะสังเกตได้จากเหตุการณ์หรือฉากในวรรณกรรมเรื่องนี้มีความสอดคล้องกับพุทธธรรมของพระพุทธเจ้าที่สามารถแก้ไขปัญหาได้ ผู้ศึกษาจักอภิปรายพุทธธรรมใน *จามเทวีวงศ์* 5 ประการ คือ หลักธรรมสัปปริสคติ หลักธรรมศีล 5 กรรณฐาน คบหากัลยาณมิตร วิหารสังฆาลิก

เมื่อพิจารณา *จามเทวีวงศ์* โดยองค์รวมจะพบว่า พุทธธรรมทั้ง 5 นี้มักปรากฏกับตัวละคร 2 ตัว คือ พระพุทธเจ้าและฤๅษีสุมะเทพว่าเป็นผู้กล่าวเป็นหลัก แต่มีพุทธธรรมบางหลักธรรมที่ผู้ประพันธ์เป็นผู้กล่าวเอง เช่น หลักกรรณฐานซึ่งผู้ประพันธ์บรรยายถึงคุณลักษณะการบำเพ็ญของฤๅษีทั้ง 4 ว่า เจริญกสิณกรรม

ประมาณสองสามวัน จนเมื่อภิกษุ 5 และสมภาร 8 (พระโพธิธรรมา, 2554, น.25) แล้วอธิบายถึงขั้นระดับของสมภาร 8 แสดงให้เห็นว่า ฤๅษีทั้ง 4 หรือกุลบุตรทั้ง 4 ที่เคยบวชเป็นภิกษุแล้วสึกมาเป็นฆราวาส เมื่อเป็อทางโลกก็มุ่งบวชเป็นฤๅษีจนสำเร็จอภิกษุและสมภาร มีคุณวิเศษคือตาทิพย์หูทิพย์ ถึงแม้ว่าฤๅษีหรือกุลบุตรทั้ง 4 จักสำเร็จอภิกษุและสมภารในสถานภาพของฤๅษี แต่ผู้ประพันธ์อธิบายด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนาในเรื่องกรรมฐาน คือ การเพ่งกสิณซึ่งเป็นประเภทหนึ่งของกรรมฐาน

ส่วนที่ผู้ประพันธ์นำหลักธรรมอีก 5 อย่างมาใส่ให้ตัวละครเป็นผู้ถ่ายทอด เช่น พระพุทธเจ้า และฤๅษีวาลุเทพ เนื่องจากเลียนแบบเหตุการณ์การโปรดสัตว์ของพระพุทธเจ้ามาจากคัมภีร์พุทธศาสนาอื่น เช่น *มหาวงศ์* หรืออาจพิจารณาได้ว่าผู้ประพันธ์ต้องการเชิดชูให้ดินแดนของตนมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า จึงปรากฏว่าดินแดนที่อยู่ของพวกเมงคฺวนบุตรหรือจังหวัดลำพูนในปัจจุบันปรากฏในพระทศปิฎกของพระพุทธเจ้าขณะทรงตรวจความเป็นไปของเวไนยสัตว์ ดังนั้นการอ้างเช่นนี้จึงเป็นเสมือนการจินตนาการของผู้แต่งว่า พระพุทธเจ้าทรงมีความเมตตาต่อบรรพบุรุษของตนจึงเสด็จมาโปรด

2.1 สัปปริสคติ

พุทธธรรมใน *จามเทวีวงศ์* ที่ศึกษามาทั้งหมดนี้ สามารถยืนยันได้ว่าผู้ประพันธ์ต้องการสะท้อนความเห็นในเรื่องของการเป็นคนดี เพราะหลักธรรมทั้ง 5 เว้นเพียงหลักธรรมเรื่องกรรมฐานเท่านั้น ต่างเป็นหลักปฏิบัติเพื่อการเป็นคนดีสำหรับคนดีในที่นี้สามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ คนดีในฐานะบุตร และคนดีในฐานะผู้ปกครอง สังเกตได้จากการที่พระพุทธเจ้าแสดงธรรมสัปปริสคติแก่พวกเมงคฺวนบุตร (พระโพธิธรรมา, 2554, น.14) ผู้ศึกษาคิดว่าสัปปริสคติมีความคล้ายกันระหว่างหลักธรรมสัปปริสธรรม 7 และวัตรปฏิบัติ 7 เพราะมีความสอดคล้องกันเพื่อพิจารณาหลักธรรมทั้ง 3 นี้ของพระพุทธเจ้า ผู้ศึกษาจักเทียบกันเป็นตารางดังนี้

สัปปริสคติในจามเทวีวงศ์	สัปปริสธรรม 7	วัตรปฏิบัติธรรม 7
จงเลี้ยงดูบิดามารดา	ธัมมัญญา : รู้หลัก หรือ รู้จักเหตุ	อุปการะบิดามารดา
จงเป็นผู้ประพฤติตนอ่อนน้อมต่อผู้เป็นใหญ่ในตระกูล	ปริสัณญา : รู้จักชุมชน	มีความนอบน้อม
จงเป็นผู้มีวาจาไพเราะเพราะพริ้ง	ปุคคลัญญา : รู้จักบุคคล	พูดจาสุภาพ
จงอย่าได้ถือเอาซึ่งวัตถุของผู้อื่นด้วยความประมาท	ธัมมัญญา : รู้จักหลัก หรือ รู้จักเหตุ	มีสติจความจริงใจ
จงอุทิศต่อพระพุทเจ้า แล้วอภิวัต (กราบ) พระรัตนตรัยทุกยามเช้า-เย็น	กาลัญญา : รู้จักกาล	—
อย่าได้ถือความประมาท	อัตถัญญา : รู้จักตน	—
—	มัตตัญญา : รู้จักประมาณ	—
—	อัตถัญญา : รู้จักผล	—
—	—	ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว
—	—	พูดคำสัตย์
—	—	ให้อภัย ไม่อาฆาต ไม่มีความโกรธ หากโกรธต้องระงับได้

การเปรียบเทียบหลักธรรมตามตารางจะเห็นว่า สัปปริสคติในจามเทวีวงศ์ มีความสอดคล้องกับหลักธรรมสัปปริสธรรม และวัตรปฏิบัติ 7 ประการของท้าวสักกะเทวราช ถึงแม้ว่าจะไม่ครอบคลุมทุกหลักธรรมก็ตาม ผู้ศึกษาจึงไม่อาจลงความเห็นว่าสัปปริสคติในจามเทวีวงศ์ ที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่พวกเมงคังวนบุตรนั้นคือหลักธรรมใดกันแน่ เพราะวัตรปฏิบัติ 7 มีความตรงกว่าสัปปริสธรรม 7 แต่เหมือนเพียงบางประการเท่านั้น หากแปลความหมายของคำว่า “สัปปริส”

หมายถึง คนดี ดังนั้นสัปปริสคติจึงหมายความว่า “แนวทางของการเป็นคนดี” จึงไม่แปลกที่สัปปริสคติจะมีความสอดคล้องกับหลักกรรม สัปปริสธรรม 7 และวัตรปฏิบัติ 7 ในบางส่วน เพราะก็เป็นหลักธรรมที่สอนให้เป็นคนดีเช่นกัน หรืออาจมีความเป็นไปได้ว่าเป็นหลักคตินธรรมที่ผู้ประพันธ์แต่งขึ้นแล้วสร้างให้พระพุทธเจ้าเป็นผู้แสดงคตินธรรมนี้เพื่อให้เกิดความน่าเชื่อถือและศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น

2.2 ศิล 5

ศิล 5 คือหลักธรรมหนึ่งที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่พวกเมงคฺวันบุตรต่อจากสัปปริสคติว่า

ท่านทั้งหลายจงเว้นจากการฆ่าสัตว์ให้เด็ดขาดด้วย ท่านทั้งหลายจงเว้นให้หมดทุกสิ่งจากการถือเอาสิ่งของอันชาวโลกมิได้ให้แล้วด้วย ท่านทั้งหลายอย่าเสพภรรยาของผู้อื่นด้วย ท่านทั้งหลายอย่ากล่าวคำเท็จตลอดชีวิตด้วย ท่านทั้งหลายอย่าดื่มสุราเมรัยตลอดชีวิตด้วยท่านทั้งหลาย จงสมาทานศิลทั้งหลายอันเป็นบุญเกิด

(พระไพริงสี, 2554, น.15)

ศิล 5 เป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานของพุทธศาสนิกชน การที่ผู้ประพันธ์ให้พระพุทธเจ้าแสดงธรรมเรื่องศิล 5 และให้พวกเมงคฺวันบุตรสมาทานศิล 5 เพื่อแสดงให้เห็นว่า พวกเมงคฺวันบุตรน้อมรับพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักของพวกเขาแล้ว

2.3 กรรณฐาน

กรรณฐานมีปรากฏในการบรรยายถึงการปฏิบัติของฤษีทั้ง 4 ว่า

เจริญกสิณบริกรรม ประมาณสองสามวัน ก็ยังอภิญญา 5 สมบัติ 8 ให้บังเกิดแลก็อภิญญาทั้งหลาย 5 ประการคืออะไรเล่า พระคันถรจนจารย์เจ้าตั้งпенกเถตุกามยตาปุจฉาไว้แล้ว เมื่อจะสำแดงอรรถนั้นให้แจ้งจึงกล่าวโดยบาทคาถา แปลความว่า อภิญญาทั้งหลาย 5 สมเด็จพระมุนิทรเจ้าตรัสแล้วโดยส่วน 5 ประการ “คืออิทธิวิธี” วิธีสำแดงฤทธิ์ 1 “ทิพโอสถ” หูทิพย์ 1 “ปรจิตตวิชชา” ความรู้ใจผู้อื่น 1

“บุพเพนิวาสานุสสติ” ความระลึกชาติก่อน 1 “ทิพพจักขุ” ตาทิพย์ 1 ก็สมาบัติทั้งหลาย 8 ประการอย่างไรเล่า พระคันถรจนจารย์เจ้าก็กล่าวไว้โดยบาทคาถาแปลความว่า สมาบัติทั้งหลายโดยส่วน 8 ประการ สมเด็จพระมุนิพรตศาสดาจารย์ตรัสประกาศไว้ มีอยู่คือ ประชุมฌานสมาบัติ ความถึงพร้อมคือฌานที่แรก ทุติยสมาบัติ ความถึงพร้อมคือฌานที่สอง ตติยสมาบัติ ความถึงพร้อมคือฌานที่สาม จตุตถฌานสมาบัติ ความถึงพร้อมคือฌานที่สี่ ปัญจฌานสมาบัติ ความถึงพร้อมคือฌานที่ห้า อากาสาณัญจายตนสมาบัติ ความถึงพร้อมคือฌานที่หก วิญญาณัญจายตนฌานสมาบัติ ความถึงพร้อมคือฌานที่เจ็ด อากิญจัญญายตนฌานสมาบัติ ความถึงพร้อมคือฌานที่แปด

(พระโพธิธรรมาจารย์, 2554, น.25-27)

ผู้ประพันธ์อธิบายการบำเพ็ญตบะของฤๅษีตามทฤษฎีสมาบัติของ พุทธศาสนา คงเนื่องมาจากอิทธิพลของคัมภีร์*วิสุทธิธรรมวราค*ซึ่งเป็นคัมภีร์สอน ธรรมเนียมที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยเล่มหนึ่ง สังเกตได้ว่าผู้ประพันธ์อธิบายว่า ฤๅษีทั้ง 4 เจริญกสิณบริกรรมซึ่งไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นกสิณประเภทไหน แต่การ เจริญกสิณบริกรรมคือการปฏิบัติกรรมฐานอย่างหนึ่ง อีกแง่มุมหนึ่งว่ามีความ เป็นไปได้ที่ฤๅษีทั้ง 4 คงนำวิธีกสิณกรรมฐานมาจากพุทธศาสนาส่วนหนึ่ง เนื่องจาก ใน*จามเทวีวงศ์*ระบุว่า “ฤๅษีทั้ง 4 ก็กุลบุตรทั้ง 4 ที่เลื่อมใสในพุทธศาสนาจึงพากัน เป็นภิกษุ พอเบื่อหน่ายจึงสึกมาครองเรือน เมื่อเบื่อหน่ายทางโลกจึงบำเพ็ญพรต เป็นฤๅษีในป่าหิมพานต์” (พระโพธิธรรมาจารย์, 2554, น.23-25) ดังนั้นฤๅษีทั้ง 4 อาจนำ กสิณกรรมฐานในพุทธศาสนาที่ตนเคยศึกษาในตอนเป็นภิกษุมาปฏิบัติก็เป็นได้

2.4 คบหากัลยาณมิตร

หลักธรรมนี้ไม่เป็นหลักธรรมอย่างชัดเจนนัก เพราะไม่กล่าวว่าเป็น หลักธรรมใดในพุทธศาสนา แต่เข้าใจว่าคงเป็นการกล่าวซ้ำโดยฤๅษีวาลุเทพ ด้วยมี ลักษณะคล้ายกับสัปบุริสคติซึ่งเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนต่อพวก เมงควันบุตร ฤๅษีวาลุเทพสอนหลักธรรมนี้ต่อชาวเมืองรัมมนครว่า

โธ่ คำนี้เป็นคำจริง สมเด็จพระโลกทีเติสเจ้า (พระพุทธเจ้า) ได้ตรัสไว้ว่า นรชนอย่าได้คบมิตรบาป อย่าได้คบบุรุษอาธรรม ให้คบมิตรที่เป็นกัลป์ยานชน ให้คบบุรุษอุดมชนใดคบบาปมิตร ชนนั้นจะถึงทุกข์เป็นนิตยกาล ชนใดคบกัลป์ยานมิตร ชนนั้นจะถึงสุขเป็นนิตยกาล คฤหัสถ์ผู้บริโภคมกเกียจคร้านจะไม่ดี บรรพชิตไม่สำรวมก็ไม่ดี พระราชาไม่พิจารณาการณ์แล้วทำก็ไม่ดี บัณฑิตคนใดมักโกรธก็ไม่ดี ยศก็ดี เกียรติก็ดี ย่อมเจริญแก่พระราชาที่พระองค์พิจารณาการณ์แล้วแลทำการ บัณฑิตครองศีลไว้ ออกจากความโกรธได้เป็นผู้มียศอุดม

(พระโพธิธรรมาจารย์, 2554, น.42)

เมื่อพิจารณาคำกล่าวของฤษีวาสุเทพที่สอนชาวเมืองรัมมนครจะพบว่า มีความสอดคล้องกับสัปบุริสคติของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนเรื่องการเป็นคนดีต่อชาวเมงควันบุตร แต่ฤษีวาสุเทพกล่าวในแง่ของการคบคนดีและคบเลว สาเหตุที่ทำให้ท่านต้องสอนเรื่องนี้เนื่องจากหญิงชราชาวเมืองรัมมนครถูกบุตรชายทุบตี นางจึงทูลขอความช่วยเหลือจากเจ้าผู้ครองนคร แต่เจ้าผู้ครองนครกลับเข้าข้างฝ่ายบุตรชายว่า บุตรสามารถทำร้ายบุพการีได้ นางจึงวิงวอนต่อเทพยดา เทวดาทราบถึงความไม่เป็นธรรมจึงแจ้งให้หญิงชราย้ายออกไปจากนครนี้ เพราะเทวดาจะบันดาลให้น้ำท่วมเมือง ฤษีวาสุเทพทราบด้วยทิพยญาณจึงเหาะมายังเมืองรัมมนคร (พระโพธิธรรมาจารย์, 2554, น.38-42) แล้วเทศนาคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งสังเกตได้จากข้อความที่ว่า “โธ่ คำนี้เป็นคำจริง สมเด็จพระโลกทีเติสเจ้า (พระพุทธเจ้า) ได้ตรัสว่า” (พระโพธิธรรมาจารย์, 2554, น.42) ดังนั้นจึงสามารถพิจารณาได้สองประเด็นว่า ฤษีคงเคยได้ยินคำสอนนี้มาในตอนที่เป็นภิกษุเพราะเคยบวชในพุทธศาสนามาก่อน หรืออาจด้วยฤษีใช้ทิพยญาณจนระลึกได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมนี้แก่พวกเมงควันบุตรมาก่อน และฤษีวาสุเทพเห็นประจักษ์ว่าคำสอนนี้ของพระพุทธเจ้าเป็นจริงจึงนำมาเทศนา เพราะเมืองแห่งนี้กำลังพินาศ ชาวเมืองทั้งหลายต้องตายในกระแสน้ำ เนื่องจากเจ้าผู้ครองนครไม่มีคุณธรรมเป็นที่ไม่พอพระทัยของเทวดาทั้งหลาย เสมือนว่าชาวเมืองได้คบกับคนพาล (เจ้าผู้ครองนคร) จึงนำภัยมาสู่ตนเอง

2.5 วิพารสังขาลิก

ฤๅษีवासเทพระลึกถึงหลักธรรมวิพารสังขาลิกอันเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า แล้วกล่าวสอนชาวอวิหฺรณครว่า

คนผู้กลัปปิยาณการี ก็ทำกรรมอันงาม คนผู้บาปการี ก็ทำกรรมอันบาป พืชเช่นใดที่บุคคล หว่านลงไว้ บุคคลก็ย่อมได้ผลเช่นนั้น บุริสาชฌญ ผู้ที่บุคคลหาได้โดยยาก บุคคล ผู้นำโลกไปโดยวิเศษก็หาได้โดยยาก บุคคลเช่นนั้น ย่อมไม่เกิดในตระกูลทั่วไป บุคคล ผู้รักปราชญ์นั้นเกิดในตระกูลใด ก็ย่อมไม่เกิดในตระกูลทั่วไป บุคคลผู้รักปราชญ์นั้น เกิดในตระกูลใด ก็ย่อมทำให้ตระกูลนั้นได้ความสุข คนพาลนั้น เกิดในตระกูลใด ก็ย่อม พาให้ตระกูลนั้นได้ความทุกข์ ธรรมทั้งหลายเป็นบาปสองประการเหล่านี้ คือ บุคคล ผู้ร้ายกาจหายบาคยดี้อกระดังมิได้รู้คุณมารดา ตีมารดาตน ชนเหล่านั้นพาให้ประเทศ กับชาวนครทั้งหลาย มีพระราชาทั้งสองเป็นต้นให้ฉิบหายไป คล้ายกับมิตตวินทุกบุรุษย์ เมื่อตั้งครภฏอยู่ในท้องแห่งมารดา แท้จริงบุพพกรรมได้ให้ทุกข์เป็นอุปถัมภกรรม อันบาป บ้านก็ได้ฉิบหายเกิดโจรปล้น ตระกูลก็ได้ถูกไฟ คือ บาปวิเศษเผา โดย วางทั้งหลายนับได้ถึงพันครั้ง บุรุษย์ชั่วได้อยู่แล้วในที่ใดจะเป็นบ้านก็ดี ป่าก็ดี บุคคล พึงเว้นบุรุษย์ชั่วนั้นให้ไกลเกิด

(พระโพธิธรรมา, 2554, น.51)

หลักธรรมนี้ไม่แตกต่างจากเรื่องการคบคนดีที่ฤๅษีवासเทพกล่าวสอน ชาวเมืองรัมมนครมาก่อนหน้านั้น ฤๅษีกล่าวธรรมนี้ต่อชาวเมืองอวิหฺรณครซึ่งเป็น เมืองที่กำลังประสบเคราะห์เดียวกับเมืองรัมมนคร เหตุเกิดจากชายผู้หนึ่งทำร้าย มารดาตนเอง นางจึงมาขอความช่วยเหลือจากเจ้าผู้ครองนคร เจ้าผู้ครองนคร เห็นว่าบุตรสามารถทำร้ายบุพการีได้ นางจึงวิงวอนต่อเทพยดา เทวดาทราบจึงให้ นางย้ายออกไปจากนครนี้ เพราะเทวดาจักบันดาลให้น้ำท่วมเมือง เจ้าผู้ครองนคร เห็นว่าเป็นความผิดของตน เทวดาต้องทำเมืองนี้ให้จมในกระแสน้ำเช่นเดียวกับ เมืองรัมมนคร จึงบวงสรวงต่อฤๅษีवासเทพผู้เป็นบรรพบุรุษ ฤๅษีवासเทพทราบ ด้วยทิพยญาณจึงเหาะมายังเมืองอวิหฺรณคร แล้วสอนเรื่องของคนดีและคนเลว เป็นเช่นไร และผลของการเป็นคนดีและคนเลวเป็นอย่างไร เช่น คนพาลเกิดใน

ตระกูลโดยอ้อมพาตระกูลนั้นเป็นทุกข์ (พระโพธิวงศ์, 2554, น. 51) เป็นต้น รวมถึงประเด็นความอกตัญญูต่อบุพการีที่ท่านสอนซึ่งตรงกับประเด็นที่กำลังประสบคือ คนที่ไม่รู้คุณบุพการีเป็นต้นเหตุให้บ้านเมืองพินาศ และท่านเปรียบกับบุคคลจำพวก “มิตตวินทุกบุรุษ” คือคนประเภทนี้เกิดยังครอบครัวยุค บ้านเมืองโดยอ้อมพาไปสู่ความพินาศ และมีสมควรคบหาบุคคลประเภทนี้เป็นมิตร หากพิจารณาในหลักธรรมที่ฤๅษีวาสุเทพกล่าวต่อชาวเมืองอวิหะนครจะพบว่า มีความคล้ายกับสัปบุริสคติที่พระพุทธเจ้าแสดงต่อพวกเมงคังวนบุตร และฤๅษีวาสุเทพที่แสดงต่อชาวเมืองรัมมนคร ผู้ศึกษาเข้าใจว่าคงเป็นความตั้งใจของผู้ประพันธ์ที่ต้องการยกประเด็นเรื่องของการเป็นสัตตบุรุษ และการคบสัตตบุรุษ

สรุป

จามเทวีวงศ์มีบทบาทสำคัญในฐานะการยืนยันถึงการสถาปนากรุงหริภุญไชย หรือความเป็นมาของจังหวัดลำพูน ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของอาณาจักรล้านนามีอิทธิพลมาจากกรุงหริภุญไชยด้วยส่วนหนึ่งในการประดิษฐานพุทธศาสนา ภัทรพร สิริกาญจน์ (2557, น.17) เสนอว่า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และ เอ. บี. กริสโวลด์ มีความเห็นว่า อาณาจักรล้านนาได้รับพุทธศาสนาจากอาณาจักรทวารวดีโดยผ่านการสร้างเมืองหริภุญไชยของพระนางจามเทวีเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 14 แสดงว่ากรุงหริภุญไชยมีความสำคัญต่อการพัฒนาเป็นอาณาจักรล้านนาทั้งทางด้านวิทยาการต่างๆ และพุทธศาสนาที่เป็นปัจจัยหลักทำให้เกิดวัฒนธรรมล้านนา

จามเทวีวงศ์ก็ไม่ต่างจากวรรณกรรมพุทธศาสนาล้านนาอื่นที่ได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาจากลังกา ในการบอกเล่าการเสด็จของพระพุทธเจ้ายังดินแดนแห่งนี้ และทรงแสดงธรรมโปรดชนพื้นเมืองเดิมในท้องถิ่นแห่งนี้ ตามมาด้วยการพยากรณ์การกำเนิดขึ้นของบ้านเมืองในอนาคตและการปรากฏของพระบรมสารีริกธาตุ (ชลดา โกพัตตะ, 2556, น.92) แสดงให้เห็นถึงการยืนยันของเมืองที่รองรับพุทธศาสนา รวมทั้งเป็นหลักฐานให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างชนพื้นเมืองเดิมกับชนต่างถิ่นที่เข้ามาใหม่ เช่น สงครามระหว่างกรุงหริภุญไชยและมัลลขรัฐ

จามเทวีวงศ์ถือเป็นเรื่องเล่าที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์และพุทธศาสนา ที่หลงเหลืออยู่ จึงทำให้เราได้ศึกษาในสิ่งที่บรรพบุรุษต้องการสื่อต่ออนุชน แต่สังเกตได้ว่าการเล่าเรื่องของจามเทวีวงศ์จะแฝงด้วยเรื่องเหนือธรรมชาติแนว เทพนิยาย เช่น การปรากฏของเทวดา นางไม้ ปีศาจ ดังที่ศิวาพร ณ ถลาง (2552, น.324) เสนอว่า ตำนานหรือตำนานประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นงานเขียนในประเทศไทย โดยเฉพาะทางล้านนาที่ตอนต้นเรื่องมักมีลักษณะ “ปรัมปรา” (myth) เพราะมี “อิทธิปาฏิหาริย์” (miracle or magical power) เป็นเรื่องราวที่ “เหนือจริง” (overstated) รวมทั้งคำสอนในจามเทวีวงศ์ที่บรรพบุรุษพยายามสั่งสอนอนุชน คือ การเป็นคนดีของสังคมเพื่อมิให้สังคมเดือดร้อน สามารถยืนยันได้จากกรณีเมืองล่ม เนื่องจากเจ้าผู้ครองนครเห็นผิดเป็นชอบ และมีประชาชนที่เป็นลูกอกตัญญู (คนเลว) ทำให้เทวดาไม่พอใจแล้วบันดาลให้เมืองจมในกระแสน้ำ พุทธธรรมที่มีแฝงในจามเทวีวงศ์ก็ล้วนเป็นหลักธรรมเกี่ยวกับการเป็นคนดีและคบหาคนดีทั้งสิ้น

บรรณานุกรม

หนังสือ

- กรมศิลปากร. (2519). *ตำนานมูลศาสนา*. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์แด่หม่อมหลวงเดช สนิทวงศ์ เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 17 ธันวาคม 2518).
- คอสมอส. (2544). *ตำนานสัตว์หิมพานต์*. กรุงเทพฯ: ไพลิน.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2519). *ประชุมนิพนธ์เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา*. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์แด่พระเทพคุณาธาร (ผล ชินปุตโต) เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ ณ ฌาปนสถานวัดพระพิเรนทร์ 21 มีนาคม 2514).
- บรรจบ บรรณรุจิ. (2539). *ภิกษุณี พุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. (2551). *นิทานพื้นบ้านศึกษา* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. (2554). *ไขคำแก้คำแพงพินิจวรรณกรรมไทย-ไท*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระโพธิ์รังสี. (2554). *เรื่องจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ทั้งภาษาบาลีและคำแปล* (พระยาปริยัติธรรมธาดา และ พระญาณวิจิตร, ผู้แปล). กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.
- ภัทรพร สิริกาญจน์. (2557). *พระพุทธศาสนาในประเทศไทย: เอกภาพในความหลากหลาย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2552). *ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน*, (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2539). *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- สุกัญญา สุจฉายา. (2556). *วรรณกรรมมุขปาฐะ*. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพรณ ณ บางช้าง. (2529). *วิวัฒนาการงานเขียนภาษาบาลีในประเทศไทย: จารึก ตำนาน พงศาวดาร สาส์น ประกาศ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์.
- แสง มนวิthur. (2510). *ชนกาลมาลีปกรณ์*. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์แด่นายกี นิมมาเหมินท์ เนื่องในวันเปิดตึกคนไข้พิเศษ “นิมมานเหมินท์-ชุติมา” โรงพยาบาลเชียงใหม่ 12 พฤษภาคม 2510).

บทความ

ชลดา โกพัตตา. (มกราคม-มิถุนายน 2556). “คติความเชื่ออดีตพระพุทธเจ้าในสังคมไทย พุทธศตวรรษที่ 20-24”. *วารสารศิลปศาสตร์*, 13: 1, 77-103.

ประคอง นิมนานเหมินท์. (2542). “พระพุทธเจ้าในตำนานและนิทานพื้นบ้านไทย-ไท”. ใน *ปริทรรศน์วรรณกรรมพุทธศาสนา* (1-26). (เนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการ รองศาสตราจารย์ ดร. ประคอง นิมนานเหมินท์).

สดุภณ จังกาจิตต์. (2518). “จามเทวีวงศ์”. *วารสารอักษรศาสตร์*, 9, 117-127.

ไอแซค อาศิระ. (2557). “เบื้องหลังพระคิเว ตอนที่ 6 พระมูรกัน”. *ด้วย'ตูน ฉบับพิเศษ*, 40: 476, 68-72.

สัมภาษณ์

ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง. สัมภาษณ์, 21 มกราคม 2558.